

Fritidens pris

En förkortning av arbetstiden är aktuell i flera länder. I Sverige har som bekant en av de sedvanliga, välgjorda offentliga utredningarna ägnats åt frågan. Utredningen föreslår att arbetsveckan skall successivt förkortas till 45 timmar under tiden 1958—1960.

Hur mycket kostar en sådan reform? Svaret kan bli en hänvisning till en vardaglig observation: ju kortare tid man jobbar desto mindre blir vanligen arbetsresultatet. Kostnaden för ökningen i fritid blir således lika med den kvantitet varor och tjänster som skulle ha producerats under denna tid vid oförändrade arbetsförhållanden. Detta är givetvis ett av de dominerande resonemangen i samband med en arbetstidsreform och de flesta som diskuterat frågan hamnar efter ett par reservationer vid en slutsats av den här typen: produktionsbortfallet blir sannolikt ungefär proportionellt mot arbetstidsförkortningen.

Slutsatsen sätts lämpligen i relation till det löfte om fördubblad standard på 20—25 år som bereder oss alla så mycken glädje. Vad blir konsekvenserna av en arbetstidsförkortning på tre timmar för takten i den framtida standardstegringen? Tabellen härnedan, som är hämtad ur utredningen, är ett schematiskt försök att precisera svaret på den frågan. Enligt tabellen kommer den totala

Den volymmässiga utvecklingen av Sveriges nationalprodukt 1955—1965 vid olika antaganden om arbetstidens längd

	1955	1960 ³	1965	Antal år för återhämtning till utgångsårets produktionsnivå ⁴
I. Utan arbetstidsförkortning				
A. 3 % prod	100	116	134	—
B. 2 % prod	100	110	122	—
II. Med arbetstidsförkortning				
a. Högre alternativet för antalet berörda arbetstagare¹				
C. 3 % prod, 3 t/v ..	100	109	126	2,1
D. 2 % prod, 3 t/v ..	100	104	115	3,1
E. 3 % prod, 6 t/v ..	100	102	118	4,3
F. 2 % prod, 6 t/v ..	100	97	107	6,4
b. Lägre alternativet för antalet berörda arbetstagare²				
G. 3 % prod, 3 t/v ..	100	112	130	1,0
H. 2 % prod, 3 t/v ..	100	107	118	1,5
K. 3 % prod, 6 t/v ..	100	109	126	2,1
L. 2 % prod, 6 t/v ..	100	104	115	3,1

Anm. prod = normal produktivitetstegring per år.
t/v = arbetstidsförkortning i timmar per vecka.
¹ Hypotesen är, att antalet utförda ordinarie timmar sjunker med 6 respektive 12 %.
² Hypotesen är, att antalet utförda ordinarie timmar sjunker med 3 respektive 6 %.
³ Arbetstidsförkortningen beräknas äga rum senast 1/1 1960.
⁴ Med utgångsåret avses året närmast före arbetstidsförkortningen.
Källa: Utredningen om kortare arbetstid, SOU 1956: 2.

produktionen av varor och tjänster i Sverige att stiga med 34 procent mellan 1955 och 1965 om arbetstiden inte förkortas och om man räknar med en produktivitetsförbättring på tre procent per år. Vid en arbetstidsförkortning med tre timmar per vecka blir däremot som synes produktionsökningen 26 eller 30 procent, beroende på hur många arbetstagare som antas bli berörda.

Meningen är att tabellen skall tas på allvar — i sin egen skap av försök att ställa problemet under vissa bestämda förutsättningar. Utredningen granskar dessa förutsättningar och kommer efter ingående funderingar till den försiktigt formulerade slutsatsen att det inte är »sannolikt att en arbetstidsförkortning med 3 t/v, som sprider sig även till arbetstagare vilka redan nu har kortare arbetstid än 48 t/v, kommer att leda till mer än två års bortfall av normal produktionsökning. Sannolikt blir effekten icke oväsentligt mindre».

Den som på denna punkt i framställningen känner lust att småle skeptiskt kan för all del gärna få göra det. Det finns ju visst fog för uppfattningen att problemet är så besvärligt att det är fullständigt meningslöst att söka precisera verkningarna av en arbetstidsförkortning. Agnostiker skall emellertid här lämnas åt sidan. I stället skall vi här ett ögonblick ägna oss åt dem som tror på en »normal» produktionsförkortning och baserar den tron bl.a. på antagandet att arbetstagarna kommer att bli

friskare, starkare och gladare tack vare den ökade fritiden och därigenom producera mer.

Argument för den tron kan framletas också ur den mera ambitiösa litteraturen. Författaren stirrar oss stint i ögonen och frågar lite vresigt varför vi inbillar oss att människans möjligheter att utvecklas till något större och bättre skulle vara uttömda, och varför vi, på basis av vad som måste vara en gräslig missuppfattning, håller fast vid mekaniska prognoser som helt simpelt består av en multiplikation av antalet arbetstimmar med den *hittills* normala produktiviteten. I själva verket, framhåller optimisten, kommer den sociala revolution som följer arbetstidsförkortningen i spåren att leda till en väsentligt förbättrad produktivitet, ty individen får genom förkortningen större möjligheter till kraftsamlade kontemplation före arbetet.

Resonemanget kan utvidgas med antaganden om att förkortningen kommer att leda till minskad frånvaro- och olycksfallsfrekvens och ökad benägenhet hos människan att ta flera arbeten. Sedan klämmer man till med russinet i denna arsenal av argument: förkortningen kommer att driva fram radikala rationaliseringsåtgärder i näringslivet. Slutsatsen blir att det bästa sättet att

säkerställa den framtida produktionshöjningen är att förkorta arbetstiden.

Denna tro bör redovisas i protokollet eftersom det möjligen kan ligga något i den, när den framförs i mindre tillspetsad form. Men att diskutera dessa argument ingående och försöka bevisa eller motbevisa dem torde vara meningslöst. Det förefaller då mera fruktbart att —

sedan man med hjälp av schematiska överslagsberäkningar konstaterat att den totala samhällsekonomiska effekten blir så och så stor, såvida den inte blir större eller mindre — försöka ge sig in på en bedömning av hur de skilda branscherna och de enskilda företagen kan tänkas komma att reagera inför en förkortning.

Det framgår av utredningsmaterialet att förutsättningarna för att genomföra en arbetstidsförkortning skiftar starkt mellan olika företag och branscher, vilket kan sammanhålla med sådana förhållanden som om arbetet är maskinstyrt eller handstyrt, kapitalutrustningens storlek etc.¹

Sedan detta konstaterats ligger det nära till hands att anta att det vore olämpligt att försöka pressa in hela näringslivet i samma stela formel vad arbetstidens längd beträffar. Det föreslås också i utredningen att lagstiftningen skall bli

dispositiv: fackförbund och arbetsgivare kan ingå kollektivavtal om vilken arbetstid de vill, i frånvaro av ett avtal om arbetstiden gäller lagen. Ett klokt förslag, förefaller det.

Finansiell nationalbokföring

Stora framsteg har gjorts inom den ekonomiska statistiken under efterkrigstiden i Sverige och ett antal andra länder. Tack vare den successivt förbättrade nationalprodukt- och nationalinkomststatistiken kan man nu framföra sig på skrivbordet på ett helt litet papper teckna en koncentrerad bild av rörelserna i konsumtion och investeringar och i produktionen av varor och tjänster, varigenom man bl.a. får en utgångspunkt för en bedömning av hur den samhällsekonomiska balansen kan komma att gestalta sig.

I USA sysslar man inom nationalräkenskapen inte bara med den i Sverige redan välkända nationalinkomststatistiken, utan även med de s.k. »flow of funds»-beräkningarna och »input-output»-tablerna. Eftersom dessa två företeelser så småningom kommer att breda ut sig också i Sverige kan det vara av värde att försöka komma underfund med vad man kan ha för glädje av dem. Början skall här göras med »flow of funds», den finansiella nationalbokföringen; »input-output» får vänta till ett kommande nummer.

Nationalinkomstanalysen har väl i Sverige blivit mest känd i samband med den bedömning som vid varje årskifte brukar göras av förutsättningarna för den ekono-

¹ Synpunkter på verkningarna av en arbetstidsförkortning i jordbruket, industrin, handeln och den offentliga verksamheten finns i en särskild bilaga till utredningen. Avsnittet om industrin har också publicerats i ett småtryck från Industriens Utredningsinstitut.

miska balansen under det kommande året. Härvid betar man sig enkelt uttryckt sålunda: För det första gäller det att skaffa sig en uppfattning om hur mycket varor och tjänster hushåll och företag planerar efterfråga respektive utbjuda under det kommande året. I det sammanhanget drar man nytta av t.ex. enkäter om företagens investeringsplaner och av företagens produktionsplaner. På konsumentensida är problemet att söka bedöma bl.a. inkomstutvecklingen och den därmed sammanhängande konsumtionsvaruefterfrågan. För det andra gäller det att dessutom undersöka om statens och kommunernas väntade inkomster och utgifter tillsammans med företagens och hushållens planer rymms inom ramen för de totala ekonomiska resurserna.

Resultatet blir alltså en beräkning över dels efterfrågan på varor och tjänster och dels tillgången på varor och tjänster. Om efterfrågan är större än tillgången kan man tala om ett »inflationsslag» och i motsatt fall om ett »deflationsslag». Uppgiften för den ekonomiska politiken brukar sedan bli att se till att dessa gap utjämnas på ett sätt som kan antas motsvara folkflertalets värderingar. Det är i det sammanhanget vi brukar höra talas om nationalbudgeten. Den kan ju till en del sägas vara en plan för hur samhällsekonomisk balans skall uppnås.

Statistiska övningar av detta slag, med åtföljande ekonomisk-politiska deklamationer, har duggat över oss under efterkrigsåren. Frågan är nu i vilket avseende den finansiella nationalbokföringen, »flow of funds», kan berika oss, och i vilka sammanhang vi kommer att höra talas om den.

Bruttonationalprodukten (BNP) är ett mått på värdet av den totala produktionen av varor och tjänster; nationalinkomsten är andra sidan av samma sak, nämligen de inkomster av olika slag som uppkommer i produktionen. Den finansiella nationalbokföringen, här förkortad till FNB, kan sägas vara ett komplement till dessa beräkningar. Som framgår av namnet syftar FNB till att ge en bild av den roll som kreditväsendet, banksystemet etc. spelar i det ekonomiska livet. FNB omfattar — i sin amerikanska utformning — alla transaktioner i ekonomin som sammanhänger med en överföring av pengar eller krediter. Det betyder att även försäljningar av redan existerande tillgångar — begagnade bilar och bostäder, värdepapper etc. — inkluderas i FNB, vilket inte är fallet i BNP, som endast täcker den löpande produktionen. I FNB inräknas också »funds» från finansiella källor d.v.s. upptagna in-teckningslån etc.

Ett exempel kan illustrera betydelsen av detta. Antag att vi känner behov av att analysera utvecklingen på den amerikanska konsumtionsvarumarknaden under 1954. Enligt nationalinkomststatistiken uppgick konsumenternas inkomster (personal income) under detta år till ung. 290 miljarder dollar. De totala »funds» som konsumenterna hade tillgång till uppgick emellertid till betydligt mer, eller till 325 miljarder. Skillnaden beror på att försäljning av begagnade bilar etc. ingår i det senare beloppet.

Eftersom FNB ger en bild av penning- och kreditströmmarnas gång i ekonomin kan man vidare på ett bättre sätt än tidigare få en uppfattning om den återverkan som t.ex. förändrade kreditförhållanden har på konjunkturutvecklingen. Det är väsentligt. Det förefaller nämligen som om man på basis av FNB på ett helt annat sätt än tidigare skulle kunna studera den ekonomiska politikens inverkan på konjunkturförloppet.

~ v. l. = 13. 2. 1954